

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री सुष्मालता माथेमा
फैसला

०७०-सी-०२०२

मुद्दा: निषेधाज्ञा।

जिल्ला बारा, कलैया नगरपालिका वडा नं.४ हाल ऐ.ऐ.वडा नं.५ बस्ने छोटेलाल साह कलवारको छोरा सौखी साह कलवार -----१
ऐ.साबिक माधुरी जब्दी गा.वि.स.वडा नं.७ हाल कलैया न.पा.वडा नं.५ बस्ने रामाधिन रायको छोरा रामभजन राय भन्ने रामभजन प्रसाद यादव -----१
ऐ.साबिक वरियापुर संशोधित गा.वि.स.बबुआईन वडा नं.७ बस्ने मो.जाहिर अन्सारीको छोरा हाल कलैया न.पा.वडा नं.५ बस्ने मो.सफिक अन्सारी -----१

पुनरावेदक
विपक्षी

विरुद्ध

बारा जिल्ला, नमुना गा.वि.स.दोहरी वडा नं.८ हाल कलैया न.पा.वडा नं.५ जानकी सिनेमा हल टोल बस्ने पिरमहमद मियाँको छोरा तैयब महमद मियाँ---१

प्रत्यर्थी
निवेदक

०७०-सी-०४०७

जिल्ला बारा, कलैया नगरपालिका कार्यालय -----१

पुनरावेदक
विपक्षी

विरुद्ध

बारा जिल्ला, नमुना गा.वि.स.दोहरी वडा नं.८ हाल कलैया न.पा.वडा नं.५स्थित जानकी सिनेमा हल टोल बस्ने पिरमहमद मियाँको छोरा तैयब महमद मियाँ --१

प्रत्यर्थी
निवेदक

सुरू तहमा फैसला गर्ने: माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
पुनरावेदन अदालत हेटौंडा

फैसला मिति: २०७०।३।५

साबिक न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(क) बमोजिम यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

तथ्य खण्ड

१. मेरो स्व.पत्नी हुसनतारा खातुनको नाउँमा नम्बरी दर्ता कायम रहेको जिल्ला बारा, कलैया न.पा.वडा नं.५ कि.नं.१४२ को ज.वि.०-१-० जग्गा ट्रायल चेकबाट करिब ०-१-१० जग्गा भई सो जग्गामा बाँसको छाप्रो बनाई मैले सोमा पोल्ट्री फर्म सञ्चालन गरी आएको र सो कि.नं.१४२ को जग्गामा नयाँ घर बनाउने उद्देश्यले ईटा बालुवा खसाली घर बनाउने तरखरमा रहेकोमा मिति २०६९ साल चैत्र १८ गते आइतबारका दिन मेरो जग्गामा खसाएका बालुवा, गिटि, इटा यहाँबाट ५ दिन भित्रमा हटाउनुस होइन भने यहाँबाट हामी फाली दिन्छौं भनी विपक्षीहरूले भन्दा हामीले हाम्रो जग्गामा सामान राखेकोले हटाउँदैनौं भनी जवाफ दिएकोमा विपक्षीहरूले नमालुम के कुन बेहोराको निवेदन विपक्षी न.पा.कार्यालयमा दिएको र न.पा.कार्यालयको अनुरोधमा प्रहरीहरू समेत सोही दिन मेरो जग्गामा आई यो तिम्रो जग्गाको बीचबाट नाला निकाल्छौं यहाँबाट ५ दिन भित्रमा सामान हटाई हाल्नुस भनी विपक्षीहरूले जबरजस्ती मेरो एकमात्र घडेरी रहेको सो नम्बरी जग्गाबाट नाला र बाटो निकाल्ने धम्की दिएको र मलाई मेरो जग्गामा घर बनाउन नदिने प्रबल सम्भावना भएकोले विपक्षीहरू उपर यो निवेदन दिन आएको छु। स्वतन्त्ररूपले बाँच्न पाउने र सम्पत्ति आर्जन गर्ने भोग चलन गर्न पाउने अधिकार प्रत्येक नागरिकको भएको भन्ने कुरा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ ले प्रत्याभूत गरेको र विपक्षीहरूले अनाहकमा मेरो सम्पत्ति हक अधिकारमा आघात गर्न नपाउनेमा मेरो उक्त जग्गा मलाई भोग गर्न नदिने भई विपक्षीहरूले आफ्नो शक्तिको दुरुपयोग गरी मेरो उक्त कि.नं.१४२ को नम्बरी जग्गामा जुनसुकै समयमा नाला र बाटो बनाउन सक्ने र मलाई घर बनाउन नदिने प्रबल आशंका रहेकोले मेरो उक्त कि.नं.१४२ को नम्बरी जग्गामा मलाई घर बनाउन र भोग गर्नमा बाधा नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा निषेधाज्ञाको आदेश जारी गरी पाउँ साथै उक्त कि.नं.१४२ को नम्बरी जग्गामा मलाई घर बनाउन र भोग गर्नमा बाधा नगर्नु, बाधा गर्न नलगाउनु तथा गैरकानूनीरूपमा मेरो जग्गामा हस्तक्षेप नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको निवेदनपत्र।
२. यसमा के कसो भएको हो? निवेदकको मागदावी बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन? त्यस्तो आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै कारण र प्रमाण भए सोसमेत उल्लेख गरी बाटोको म्यादबाहेक १५(पन्ध्र) दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा म्याद जारी गर्नु र अन्तरिम आदेशको सन्दर्भमा दुवै पक्षलाई राखी छलफल गर्नु आवश्यक देखिँदा मिति २०६९।१२।२६ गतेका दिन छलफलको लागि उपस्थित हुन र सो समयसम्म निवेदनमा उल्लिखित कि.नं.१४२ को जग्गाको स्वरूपमा कुनै परिवर्तन नगरी यथास्थितिमा राख्नु भनी निवेदक र विपक्षी दुवै

- पक्षको नाउँमा यो आदेश जारी गरी दिएको छ। आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई समेत दिनु भन्ने पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको मिति २०६९।१२।२० को आदेश।
३. यसमा निवेदनसाथ संलग्न जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपूजाको फोटोकपीबाट कि.नं.१४२ को जग्गा निवेदकको पत्नी हुसनतारा खातुनको नाउँमा दर्ता रहेको देखिने र निवेदनमा उल्लिखित कि.नं.१४२ को जग्गा बाटोको निकास भएको भनी विपक्षीको तर्फबाट रहनु भएका कानून व्यवसायीले उल्लेख गरेको हुँदा सुविधा र सन्तुलनको दृष्टिबाट निवेदनमा उल्लिखित कि.नं.१४२ को जग्गाको वर्तमान स्वरूपमा कुनै परिवर्तन नगरी यथास्थितिमा राख्नु भनी दुवै पक्षका नाउँमा यो आदेश जारी गरिएको छ। सोको जानकारी दुवै पक्षलाई दिनु भन्ने पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको मिति २०६९।१२।२६ को आदेश।
 ४. यस कार्यालयबाट निवेदक तैयब मियाँ र रिट निवेदनमा विरुद्ध खण्डमा उल्लेख गरेका रामभजन राय यादव समेतका स्थानीय व्यक्तिहरूलाई मुद्दा हेर्ने निकायबाट अन्तिम निर्णय नभएसम्म सडक यथास्थितिमा राख्ने, यस सम्बन्धमा कोही कसैबाट वादविवाद झैझगडा अशान्ति हुने गर्ने गराउने जस्ता कार्य नगर्ने नगराउने भनी सम्झाई बुझाई पठाइएको हो। निज रिट निवेदक तैयब महमद मियाँलाई नयाँ घर निर्माण गर्न नदिने तथा रोक लगाउने, घरजग्गा भोग चलनमा हस्तक्षेप गर्ने जस्ता गैरकानूनी कार्य गरिएको होइन छैन। रिट निवेदक तैयब महमद मियाँको रिट निवेदन दावी जिकिर आधारहिन तथ्यहिन कपोकल्पित हुँदा खारेज गरीपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बाराको र सोही मिलानको प्रहरी चौकी, बसपार्क कलैयाको लिखित जवाफ।
 ५. विपक्षीलाई कानूनी कर्तव्य प्रति सजग गराई प्रचलित ऐन नियमको पालना गर्न सम्झाउँदा बुझाउँदा यस न.पा.लाई समेत विपक्षी कायम गरी दिएको मुद्दा कलुषित विचारको उपज हो। जग्गाको हकको प्रमाणपूजा स्रेस्ता नै हुन्छ। निजले पेस गरेको स्रेस्ताअनुसार निजको जग्गा ज.वि.०-१-० मात्र भएकोले त्यति नै मान्नु पर्ने हुन्छ। कलैया न.पा.मा एकीकृत सम्पत्ति गरेको लागि निजले दिएको निवेदनमा पनि ०-१-० जग्गा मात्र उल्लेख गरेको र सो एक कट्टा जग्गा मात्रको सम्पत्ति कर तिरी आउनु भएको छ। जग्गा ०-१-१० हो भने सोहीबमोजिम स्रेस्ता कायम गराई प्रमाणित गर्नुपर्ने र कर पनि तिर्नु पर्ने हुन्छ। हाल कलैया न.पा.ले कुनै नयाँ बाटो नयाँ नाला निकाल्ने योजना तय गरेको छैन। दावी स्थलमा २४/२५ वर्ष अघिदेखिको चल्ती बाटो रहेको हुनाले मर्मत सुधारसम्म गर्ने योजना राखेको हो। परापूर्व कालदेखिको बाटोमा नक्सापास नै नगराई घर निर्माण गर्ने मागदावी बेहोरा पत्यार लायक छैन। यस हिसाबले निवेदकको निवेदन दावी अवैधानिक छ। यस न.पा.ले स्थानीय स्वायत्त

शासन ऐन, नियम, निर्देशिका तथा कानून बमोजिमको दायित्वसम्म निर्वाह गरेको हो भन्नेसमेत बेहोराको कलैया नगरपालिका कार्यालयको लिखित जवाफ ।

६. निवेदक सफा हात लिएर अदालत प्रवेश गर्नु भएको अवस्था छैन । करिब ३०/३५ वर्ष अघिदेखि अरु गाउँले लगायत हामीहरूले हिडिँ प्रयोग गरी आएको बाटो हो । विपक्षी निवेदकले उक्त जग्गा खरिद गरेपछि बाटोको निकास भएको होइन । जग्गाको वस्तुस्थिति र स्थानीय सर्जमिन गरेमा पनि निवेदन बेहोरा काल्पनिक एवं झुठा भएको प्रष्ट हुने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन प्रथम चरणमै खारेजभागी छ । निवेदकले कथित घर निर्माण गर्न खोजेको भन्ने ठाउँमा २० वर्ष अगाडि देखि नै ग्राभेल सडक बनेको थियो । हाल ४ वर्ष अगाडि उक्त सडकको बीच भागमा लगभग ६ फिटको कंक्रीट ढलान भैसकेको छ । सोही सडकको पश्चिम तर्फबाट २० वर्ष अघिदेखि नै खाने पानीको शाखा पाइप जडान भै पानी वितरण भैरहेको छ । साथै सोही सडकको पूर्व तर्फबाट विद्युत/टेलिफोन तार तानिएको र उक्त टोलका घरहरूमा विद्युत सप्लाई समेत भैरहेको छ । सो शाखा सडकको दायाँ बायाँ घरहरूबाट निस्कने दैनिक उपभोगको पानी एवं वर्षादको पानी निकाल्न कलैया नगरपालिकाको स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार नाला खन्ने काम भैरहेको बेलामा निवेदकले बखेडा गर्नु भएको हो । निवेदक स्वयंले उक्त बखेडा गरेपश्चात् भद्रभलादमी राखी छलफल हुँदा बाटो खुलाउने सहमति भै जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा कागजसमेत गर्नु भएको छ । उक्त तथ्यहरू लुकाई बदनियत चिताई हामीलाई दुःख हैरानी दिने र हामीसँग केही लिन खान पाइन्छ की भन्ने बदनियत राखी प्रस्तुत निवेदन दिएको हुँदा विपक्षीको बनावटी काल्पनिक एवं हचुवा निवेदन दावी रहेको छ । विपक्षीको जग्गा हुँदै हामीले तत्काल बाटो निकास गरेको भए वा खिचोला गरेको भए निवेदकले सामान्य कानूनको विधिबाट उपचार पाउने वैकल्पिक उपचारको मार्ग हुँदाहुँदै रिट क्षेत्रबाट तथ्यमा प्रवेश गरी छिन्न हेर्न नमिल्ने अवस्था छ । निवेदकले दावी गरेको जग्गामा ३०/३५ वर्ष अघिदेखिको बाटो भइ आवत जावत गरी आएको, ४ वर्ष अघि न.पा.ले स्लाव ढलान गरेको, २० वर्ष अघिदेखि खानेपानीको पाइप, विद्युतको ट्रान्समिटर र टेलीफोनको तार जडान भएको र हाल कुनै बाटो निर्माणको कार्य नभएको हुँदा निषेधाज्ञाको रिट जारी हुने अवस्था छैन । वर्षौंदेखि रहेको निवेदकले यस अघि यस सम्बन्धमा कहीं कतै उजुर बाजुर नगरेको बाटोको भोगलाई मौन बसेर स्वीकार गरिरहेको समेत वस्तुनिष्ठ तवरले पुष्टि भैरहेको साथै कलैया न.पा.को पत्रबमोजिम नापी कार्यालय, बाराले कलैया न.पा.लाई मिति २०७०।१।९ मा खुलाई पठाएको जग्गाको भौतिक चित्रण नक्सा समेतले बाटो स्पष्टरूपले चित्रण भइरहेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको सौखी साह कलवार, रामभजनराय यादव र मो.सफिक अंसारीको संयुक्त लिखित जवाफ ।

७. पेस भएको जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा अनुसार कि.नं.१४२ को जग्गा निवेदकको स्वर्गीय श्रीमतीको नाममा दर्ता रहेको निर्विवाद जग्गा देखिंदा जग्गाधनीको सो जग्गामा कानूनबमोजिम बाहेक वर्तमान अवस्थामा परिवर्तन हुनेगरी कुनै हस्तक्षेप नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा निषेधाज्ञाको आदेश जारी हुने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट मिति २०७०।३।५ मा भएको फैसला।
८. कलैया नगरपालिकाले प्राविधिक खटाई मिति २०७०।१।९ मा खडा गरेको नक्सा स्केचको न.नं.४ मा विपक्षीको कि.नं.१४२ को जग्गा देखाइएको छ। जसको क्षेत्रफल ०-१-० भन्दा बढी नै हुन्छ। न.नं.५ मा बाटो प्रष्ट देखाइएको छ। कि.नं.१४२ को जग्गा ज.वि.०-१-० भएकोले सो जग्गा न.नं.४ मा पुगिरहेको अवस्था छ। निजको सेस्ताभन्दा बढी भएको न.नं.५ को जग्गामा विपक्षीले दावी लिएको देखिन्छ। निवेदकको जग्गामा बाटो बने नबनेको, ढल निकासको अवस्था लगायत सम्पूर्ण तथ्यगत कुराको विवेचनाको लागि नापनक्सा नगरी हचुवाको भरमा पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट मिति २०७०।३।५ मा निषेधाज्ञाको आदेश जारी हुनेगरी भएको निर्णय त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको सौखी साह कलवार, रामभजनराय यादव र मो.सफिक अन्सारी समेतको यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र।
९. निवेदकको कि.नं.१४२ को जग्गाको क्षेत्रफल ज.वि.०-१-० हो। सो जग्गाभन्दा पूर्वमा बाटो तथा खानेपानी र विद्युतको लाईन छ। सो सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट आदेशमा बोलिएको छैन। तसर्थ, पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट भएको मिति २०७०।३।५ मा भएको आदेश(फैसला) बदर गरी पाउँ भन्ने कलैया नगरपालिकाको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र।
१०. यस्मा विवादित जग्गाको नापनक्सा नगरी बाटो मिचिएको नदेखिएको भनी भएको पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको फैसला प्रमाण मुल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिंदा मुलुकी ऐन अ.बं.२०२ नं.को प्रयोजनार्थ छलफलका लागि विपक्षी झिकाई आएपछि वा अवधि ब्यतित भएपछि नियमनुसार पेश गर्नु होला भन्ने मिति २०७५।७।९मा यस अदालतबाट भएको आदेश।

ठहर खण्ड

११. नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा पुनरावेदकहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु थापा तथा विद्वान् अधिवक्ता श्री रामविलास राउतले कलैया नगरपालिकाले मिति २०७०।१।९ मा खडा गरेको नक्सा स्केचले न.नं.४ मा विपक्षीको जिल्ला बारा, कलैया न.पा.वडा नं.५ कि.नं.१४२ को ज.वि.०-१-० जग्गाभन्दा बढी देखाएको छ। न.नं.५ मा बाटो उल्लेख छ। सेस्ता अनुसार निवेदकको जग्गा पुगी रहेको अवस्थामा सेस्ता भन्दा बढी जग्गा विपक्षीले दावी लिएको अवस्था छ। विपक्षीको जग्गामा बाटो बने नबनेको ढल

के कसरी लग्न खोजिएको हो सो स्पष्टताको लागि स्थलगत नापनक्सा गर्नुपर्नेमा सोसमेत गरिएको छैन। स्थलगत नक्सा नै नगरी वस्तुगत अवस्था नहेरी पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट मिति २०७०।३।५ मा निषेधाज्ञाको आदेश जारी हुनेगरी भएको निर्णय त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

१२. त्यस्तै प्रत्यर्थी निवेदक तैयब महमद मियाँको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री महादेवप्रसाद यादव र विद्वान् अधिवक्ता श्री नरेशकुमार साहले विवादित कि.नं.१४२ को जग्गा निवेदककी स्वर्गीय श्रीमती हुसनतारा खातुनको नाममा दर्ता रहेको र सो जग्गामा मेरा पक्षले घर बनाउन लागेको अवस्थामा रोक लगाई विपक्षी पुनरावेदकहरूले सो जग्गाबाट नाला र बाटोसमेत बनाउन लागेको अवस्थामा निवेदकको निर्विवाद हकभोग स्वामित्वको उक्त जग्गामा अनधिकृत हस्तक्षेप नगर्नु नगराउनु भनी निषेधाज्ञाको आदेश जारी हुनेगरी मिति २०७०।३।५ मा पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट भएको फैसला मिलेको हुँदा सदर हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो।
१३. अब दुवै पक्षतर्फका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहससमेत सुनी मिसिलसंलग्न कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा तत्कालीन पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट मिति २०७०।३।५ मा भएको आदेश मिलेको छ छैन ? पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।
१४. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, मेरो स्व.पत्नी हुसनतारा खातुनको नाउँमा नम्बरी दर्ता कायम रहेको जिल्ला बारा, कलैया न.पा.वडा नं.५ कि.नं.१४२ को ज.वि.०-१-० जग्गा ट्रायल चेकबाट करिब ०-१-१० जग्गा भई सो जग्गामा बाँसको छाप्रो बनाई सोमा पोल्ट्री फर्म सञ्चालन गरी आएको र सो कि.नं.१४२ को जग्गामा नयाँ घर बनाउने उद्देश्यले ईटा बालुवा, गिटी खसाली घर बनाउने तरखरमा रहेकोमा मिति २०६९ साल चैत्र १८ गते आइतबारका दिन मेरो जग्गामा खसाएका बालुवा, गिटी, ईटा यहाँबाट ५ दिन भित्रमा हटाउनु होस् होइन भने यहाँबाट हामी फाली दिन्छौं भनी विपक्षीहरूले भन्दा हामीले हाम्रो जग्गामा सामान राखेकोले हटाउँदैनौं भनी जवाफ दिएकोमा विपक्षीहरूले नमालुम के कुन बेहोराको निवेदन विपक्षी न.पा.कार्यालयमा दिएको र न.पा.कार्यालयको अनुरोधमा विपक्षी प्रहरीहरू समेत सोही दिन मेरो जग्गामा आई यो तिम्रो जग्गाको विचबाट नाला निकाल्छौं यहाँबाट ५ दिन भित्रमा सामान हटाई हालनुस भनी विपक्षीहरूले जबरजस्ती मेरो उक्त घडेरी जग्गाबाट नाला र बाटो निकाल्ने धम्की दिएको र मलाई मेरो जग्गामा घर बनाउन नदिने सम्भावना भएकोले विपक्षीहरू उपर यो निवेदन दिन आएको छु। मेरो उक्त कि.नं.१४२ को जग्गामा विपक्षीहरूले जुनसुकै समयमा नाला र बाटो बनाउन सक्ने र मलाई घर बनाउन नदिने प्रबल आशंका रहेकोले मेरो उक्त जग्गामा मलाई घर बनाउन र भोग गर्नमा बाधा नगर्नु नगराउनु

भनी विपक्षीहरूको नाउँमा निषेधाज्ञाको आदेश जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत निवेदन बेहोरा रहेको पाईन्छ।

१५. त्यस्तै, विपक्षीलाई कानूनी कर्तव्यप्रति सजग गराई प्रचलित ऐन नियमको पालना गर्न सम्झाउँदा बुझाउँदा यस न.पा.लाई विपक्षी कायम गरी दिएको मुद्दा कलुषित विचारको उपज हो। निजले पेस गरेको जग्गाधनी पुर्जा अनुसार निजको जग्गा ०-१-० मात्र भएको, कलैया न.पा.मा एकीकृत सम्पत्ति गरेको लागि निजले दिएको निवेदनमा पनि ०-१-० मात्र उल्लेख गरी एक कठ्ठा जग्गा मात्रको सम्पत्तिको कर तिरी आउनु भएको छ। जग्गाको क्षेत्रफल ज.वि. ०-१-१० हो भने सोहीबमोजिम सेस्ता कायम गराई प्रमाणित गर्नुपर्ने हुन्छ र कर पनि तिर्नु पर्ने हुन्छ। हाल कलैया न.पा.ले कुनै नयाँ बाटो, नयाँ नाला निकाल्ने योजना तय गरेको छैन। दावी स्थलमा २४/२५ वर्ष अघिदेखिको हिडि आएको चल्ती बाटो छ। विपक्षी समेतले परापूर्व कालदेखिको बाटोमा नक्सापास नगराई घर निर्माण गर्न लागेको भन्ने मागदावी बेहोरा पत्यारलायक छैन। कलैया न.पा.ले स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, नियम, निर्देशिका तथा कानून बमोजिमको दायित्वसम्म निर्वाह गरेको हो भन्नेसमेत बेहोराको कलैया नगरपालिका कार्यालयको लिखित जवाफ रहेको देखियो।

१६. निवेदक सफा हात लिएर अदालत प्रवेश गर्नु भएको अवस्था छैन। निवेदकले करिब ३०/३५ वर्ष अघिदेखि अरु गाउँले लगायत हामीहरूले हिडि आएको बाटो निजले हाल आएर हटाउन पाउने होइन। निवेदकले घर निर्माण गर्न खोजेको भन्ने ठाउँमा २० वर्ष अगाडि देखि नै ग्राभेल सडक बनेको थियो। हाल ४ वर्ष अगाडि उक्त सडकको बीच भागमा लगभग ६ फिटको कंक्रीट ढलान भैसकेको छ। सोही सडकको पश्चिम तर्फबाट २० वर्ष अघिदेखि नै खानेपानीको शाखा पाइप जडान भै पानी वितरण भैरहेको छ। साथै सोही सडकको पूर्व तर्फबाट विद्युत/टेलिफोन तार तानिएको र उक्त टोलमा घरहरूमा विद्युत सप्लाई समेत भैरहेको छ। सो शाखा सडकको दायाँ बायाँ घरहरूबाट निस्कने दैनिक उपभोगको पानी एवं वर्षादको पानी निकाल्न कलैया नगरपालिकाको स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार नाला खन्ने काम भैरहेको अवस्थामा निवेदकले बखेडा गर्नु भएको हो। निवेदक स्वयंले उक्त बखेडा गरेपश्चात् भद्रभलादमी राखी छलफल हुँदा बाटो खुलाउने सहमति भै जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा कागजसमेत गर्नु भएको छ। विपक्षीको जग्गा हुँदै हामीले तत्काल बाटो खिचोला गरेको भए निवेदकले सामान्य कानूनको विधिबाट उपचार पाउने मार्ग प्रशस्त छ। अर्थात् वैकल्पिक उपचारको मार्ग हुँदाहुँदै रिट क्षेत्रबाट तथ्यमा प्रवेश गरी छिन्न हेर्न नमिल्ने अवस्था छ। निवेदकले यस अघि यस सम्बन्धमा कहीं कतै उजुर वाजुर नगरेको बाटोको भोगलाई मौन बसेर स्वीकार गरिरहेको समेत वस्तुनिष्ठ तवरले पुष्टि भैरहेको साथै कलैया न.पा.को पत्रबमोजिम नापी कार्यालय, बाराले कलैया न.पा.लाई मिति २०७०।१।९ मा खुलाई

पठाएको जग्गाको भौतिक चित्रण नक्सा समेतले बाटो स्पष्टरूपले चित्रण भइरहेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको सौखी साह कलवार, रामभजनराय यादव र मो.सफिक अंसारीको पुनरावेदन अदालत हेटौँडामा परेको संयुक्त लिखित जवाफ बेहोरा देखियो।

१७. बारा जिल्ला, कलैया न.पा.वडा नं.५ कि.नं.१४२ को जग्गा निवेदकको स्वर्गीय पत्नी हुसनतारा खातुनको निर्विवाद हकभोगको जग्गामा जग्गाको प्रयोग, भोगचलन सम्बन्धमा विवाद सृजना भएको देखिँदा सो जग्गामा घर बनाउन निवेदकलाई रोक्न सक्ने प्रवल आशंका रहेको र सो जग्गामा नाला बनाउन सक्ने अवस्था देखिँदा सो जग्गामा कानूनबमोजिम बाहेक कुनै हस्तक्षेप नगर्नु नगराउनु भनी निषेधाज्ञाको आदेश जारी हुने ठहर्छ भनी मिति २०७०।३।५ मा पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट आदेश(फैसला) भएको देखिन आयो।
१८. कलैया नगरपालिकाले नापी कार्यालयमार्फत प्राविधिक खटाई मिति २०७०।१।९ मा खडा गरेको नक्सा स्केचको न.नं.४ मा विपक्षीको कि.नं.१४२ को जग्गा देखाइएको छ। जसको क्षेत्रफल ०-१-० भन्दा बढी नै हुन्छ। न.नं.५ मा बाटो प्रष्टरूपमा देखाइएको छ। कि.नं.१४२ को जग्गा ज.वि.०-१-० भएकोले सो जग्गा न.नं.४ मा पुगिरहेको अवस्था छ। निजको स्रेस्ताभन्दा बढी भएको न.नं.५ को जग्गामा विपक्षीले दावी लिएको देखिन्छ। निवेदकको जग्गामा बाटो बने नबनेको, ढल निकासको अवस्थालगायत सम्पूर्ण तथ्यगत कुराको विवेचनाको लागि नापनक्सा नगरी हचुवाको भरमा पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट मिति २०७०।३।५ मा भएको निर्णय त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको सौखी साह कलवार, रामभजनराय यादव र मो.सफिक अंसारी समेतको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र बेहोरा देखिन्छ भने निवेदकको कि.नं.१४२ को जग्गाको क्षेत्रफल ज.वि.०-१-० हो। सो जग्गाभन्दा पूर्वमा बाटो तथा खानेपानी र विद्युतको लाईन छ। सो सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट भएको आदेशमा बोलिएको छैन। तसर्थ, पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट मिति २०७०।३।५ मा भएको आदेश(फैसला) बदर गरी पाउँ भन्ने कलैया नगरपालिकाको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परेको देखिन आयो।
१९. यसमा बारा जिल्ला, कलैया न.पा.वडा नं.५ कि.नं.१४२ को जग्गा प्रत्यर्थी(निवेदक) तैयब महमद मियाँको स्वर्गीय पत्नी हुसनतारा खातुनको नाम दर्तामा कायम रही प्रत्यर्थी तैयब महमद मियाँको भोगचलन र स्वामित्वमा रहेकोमा विवाद देखिँदैन। सो जग्गामा घर बनाउन प्रत्यर्थी तैयब महमद मियाँले बालुवा, गिटी, इटा खसालेपछि बाटोको विषयलाई लिएर विवाद भएको देखिन्छ। सो जग्गाको पूर्वतर्फ उत्तर-दक्षिण जाने बाटो रहेको र सो बाटोमा नाला तथा बाटो बनाउन कलैया नगरपालिकाबाट बजेट छुट्याई कार्य प्रारम्भ गरेको देखिन्छ। निवेदकले सो जग्गामा बालुवा, गिटी,

इटा थुपारेपछि सो विषय र नगरपालिकाबाट छुट्याइएको बजेटबाट पक्की नाला तथा बाटो बनाउने सन्दर्भमा यी पुनरावेदकहरू र प्रत्यर्थी बीच विवाद र झैझगडा भएपछि जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा छलफल भएको समेत जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कलैयाले फिराएको लिखित जवाफ बेहोराबाट देखिन्छ। आफ्नो जग्गामा घर निर्माण गर्न थुपारेको बालुवा, गिटी, इटा हटाउन दवाब दिएपछि प्रत्यर्थी(निवेदक)ले पुनरावेदन अदालत हेटौँडामा प्रस्तुत निषेधाज्ञा मुद्दा दायर गरेको देखिन्छ। साथै निवेदकको जग्गाको पूर्वतर्फबाट उत्तर-दक्षिण गएको बाटोमा पक्की नाला तथा बाटो बनाउने प्रक्रियाको प्रारम्भ गरेको भन्ने कलैया नगरपालिकाको लिखित जवाफबाट देखिन्छ। यसप्रकार निवेदकको जग्गामा अवरोध सृजना भएपश्चात प्रस्तुत निषेधाज्ञा मुद्दा परेपछि पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट निवेदकको कि.नं.१४२ को जग्गामा कानूनमोजिम बाहेक कुनै हस्तक्षेप नगर्नु नगराउनु भनी निषेधाज्ञाको आदेश जारी भएपछि सो आदेशउपर पुनरावेदकहरूले प्रस्तुत पुनरावेदन लिई आएको देखियो।

२०. नेपालको संविधानको धारा २५ मा “सम्पत्तिको हक: (१) प्रत्येक नागरिकलाई कानूनको अधीनमा रही सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने, व्यावसायिक लाभ प्राप्त गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हक हुनेछ।

तर राज्यले व्यक्तिको सम्पत्तिमा कर लगाउन र प्रगतिशील करको मान्यता अनुरूप व्यक्तिको आयमा कर लगाउन सक्नेछ।

स्पष्टीकरण: यस धाराको प्रयोजनका लागि “सम्पत्ति” भन्नाले चल अचल लगायत सबै प्रकारको सम्पत्ति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले बौद्धिक सम्पत्ति समेतलाई जनाउँछ।

(२) सार्वजनिक हितका लागि बाहेक राज्यले कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्ने, प्राप्त गर्ने, वा त्यस्तो सम्पत्ति उपर अरु कुनै प्रकारले कुनै अधिकारको सिर्जना गर्ने छैन” भन्ने व्यवस्था रहेको छ।

त्यस्तै मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ को दफा २५ मा “सम्पत्ति प्राप्ति, अधिग्रहण, लिलाम वा जफत नगरिने: (१) कानून बमोजिम सार्वजनिक हितको लागि बाहेक राज्यले कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्ने, प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो सम्पत्ति उपर अरु कुनै प्रकारले अधिकारको सिर्जना गर्ने छैन।

तर गैरकानूनी रूपले आर्जन गरेको सम्पत्तिको हकमा यो व्यवस्था लागू हुने छैन।

(२) कानून बमोजिम बाहेक कसैको सम्पत्ति लिलाम वा जफत गरिने छैन” भन्ने व्यवस्था रहेको छ।

२१. कानूनको अधीनमा रही कुनै पनि व्यक्तिलाई सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, हस्तान्तरण गर्ने, सम्पत्ति उपभोग गर्ने, कारोबार गर्ने, धितोबन्धक राख्ने, सम्पत्तिबाट फाइदा लिने, आफ्नो जग्गा जमिनमा भौतिक संरचना निर्माण गर्ने, पर्खाल बार लगाई घेरा बेरा गर्ने,

साध सीमाना छुट्याउने, सम्पत्तिको स्वरूप परिवर्तन गर्ने वा कुनै किसिमले सम्पत्तिको सुरक्षा गर्ने अधिकार संविधान र कानूनले सुनिश्चित गरेको अवस्था छ। उल्लिखित संवैधानिक एवं कानूनी व्यवस्था अनुसार आफ्नो सम्पत्ति निर्वाध रूपले कानूनसम्मत उपभोग गर्न पाउने हकलाई कसैले वञ्चित गर्न सक्तैन। सम्पत्तिजस्तो मौलिक एवं कानूनी हकको उपभोगमा कसैबाट अवरोध, उलङ्घन भएमा सोको प्रचलन गराई माग्न पाउने अधिकार जो कसैलाई कानूनले प्रदान गरेको छ। निवेदकको उल्लिखित जग्गामा निर्वाधरूपले उपभोग गर्न नपाई बाधा व्यवधान भएपछि सो कार्य रोकी पाउन निषेधाज्ञाको निवेदन दिएको र निवेदकको निर्विवाद हकभोग स्वामित्वको उक्त कि.नं.१४२ को जग्गामा कानूनबमोजिम बाहेक हस्तक्षेप नगर्नु, नगराउनु भनी पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट आदेश भएको देखियो। सो आदेशबाट यी पुनरावेदकहरूको कानूनी हकमा असर परेको अवस्था देखिन आएन।

२२. जहाँसम्म पुनरावेदकहरूको प्रत्यर्थी निवेदकको जग्गामा पर्ने गरी नाला तथा बाटो बनाउने बिस्तार गर्ने कार्य नगरिएको भन्ने जिकिर छ सो तर्फ हेर्दा, निवेदक तैयब मियाको हकको सो कि.नं.१४२ को दक्षिणतर्फ कि.नं. ३०५ को जग्गा रहेको र सोको पूर्वतर्फ उत्तर दक्षिण जोड्ने बाटो देखिन्छ। सो बाटोमा नाला तथा बाटो बनाउने कार्यमा निवेदकले बाधा पुऱ्याएकोले सार्वजनिक सडक खुलाई पाउँ भनी यीनै पुनरावेदक शौखी साह कलवार समेतले बाराका प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई सम्बोधन गरी निवेदन दिएको यी पुनरावेदकहरूले पुनरावेदन साथ पेस गरेको मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट देखिन्छ। त्यस्तै माइस्थान टोल विकास संस्थाले च.नं. ३ मिति ०६९।१२।२३ मा कलैया नगरपालिकालाई लेखेको पत्रमा निवेदकले सो स्थानमा ईँटा थुपारी बाटो बन्द गरेकोले बाटो खुलाई पाउँ भनी पत्र लेखेको देखिन्छ। त्यसपछि कलैया नगरपालिकाले सो स्थानमा नापी कार्यालय बारालाई जग्गाको नाप नक्सा गरी प्रतिवेदन दिन पत्राचार गरेको समेत देखिन्छ। नापी कार्यालय बाराले दिएको नक्सा प्रतिवेदनमा स्थलगत वस्तुगत अवस्था झल्किने गरी प्रतिवेदन भएको देखिँदैन। तथापी सो स्थानमा निवेदक र पुनरावेदकहरू बीच बाटोको विषयमा पटक पटक विवाद र छलफल भएको मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट देखिन्छ। सो स्थानमा साबिक देखि भएको बाटोलाई निवेदकले समेत स्विकार गरेको अवस्था छ। सो स्थानमा बाटो बिस्तार तथा नाला खन्ने कार्यमा नयाँ योजना नरहेको भनी पुनरावेदकहरूले पुनरावेदन अदालत हेटौँडामा लिखित जवाफ फिराए पनि भइरहेको बाटोको मर्मत सुधार गर्ने योजना रहेको भनी कलैया नगरपालिकाले फिराएको लिखित जवाफबाट देखिन्छ। अर्थात् सो स्थानमा पुनरावेदकहरूले बाटो बिस्तार गरी नाला बनाउने कार्य प्रारम्भ गर्न लाग्दा निवेदकले आफ्नो जग्गामा पर्ने गरी बाटो बिस्तार गर्न नदिई आफ्नो जग्गामा बालुवा, गिटी, ईँटा थुपारेपछि विवाद भई प्रस्तुत मुद्दा परेको

देखिन्छ। सो स्थानमा साविक देखि चलिआएको बाटोमा निवेदकले बाधा अवरोध गरेको भन्ने देखिँदैन। त्यसमा हस्तक्षेप भएको भनी पुनरावेदकहरूले समेत भन्न सकेको अवस्था छैन अर्थात् आफ्नो निजी हकभोग स्वामित्वको जग्गामा नाला तथा बाटो बिस्तार हुने आशंकाको विद्यमानता भएपछि प्रस्तुत निषेधाज्ञा मुद्दा दिएको देखियो।

२३. नेपालको संविधानले सम्पत्ति सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा राखेको छ। कसैको पनि निजी सम्पत्ति सार्वजनिक प्रयोजनको लागि बाहेक लिन नपाइने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। यसरी सार्वजनिक प्रयोजनकै लागि लिनु परे पनि कानूनबमोजिम क्षतिपूर्ति वा मुआब्जा नदिई प्राप्त गर्न सकिने अवस्था देखिँदैन। पुनरावेदकहरूले निवेदकको जग्गाबाट बाटो खुलाउनु पर्ने वा नाला बनाउनु पर्ने वा बिस्तार गर्नुपर्ने भए सो तर्फ प्रक्रिया थालेको वा गरेको भन्ने समेत लिखित जवाफ वा पुनरावेदन बेहोराबाट देखिँदैन। व्यक्तिको सम्पत्ति प्राप्त गर्ने सम्बन्धमा निवेदक सानु श्रेष्ठसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत भएको ०७३-WF-०००३ को उत्प्रेषण परमादेश मुद्दामा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट मिति २०७४।६।२ (नेकाप २०७५, अंक ४, नि.नं. ९९८६) मा प्रतिपादित सिद्धान्त यसप्रकार रहेको देखिन्छ: "सडकको सीमा तोक्दैमा जग्गा धनीको हक, स्वामित्व समाप्त हुन सक्तैन र सरकारको उक्त सम्पत्तिमा हक स्थापना भई भोगाधिकार प्राप्त हुन सक्ने र अधिकारको सर्जिना गरी कब्जा गर्न विशेष परिस्थिति बाहेक सक्ने देखिँदैन। नागरिकको निजी सम्पत्ति माथि राज्यले अधिकार सर्जिना गर्नको लागि जग्गा प्राप्ति सम्बन्धि प्रचलित कानून जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ अनुरूपको कार्य अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्ने।

नियमित कार्यका रूपमा सम्पन्न गर्नुपर्ने विकास निर्माण र सोको पूर्वाधारको निर्माणको लागि जग्गा प्राप्त नगरी सरकारको अधिकार सृजना हुने वा प्राप्त जग्गाको मुआब्जा दिनु नपर्ने भन्ने कल्पना सम्म पनि गर्न सक्ने अवस्था नरहने। सम्पत्तिको सुरक्षा प्रत्याभूत गर्ने संवैधानिक र कानूनी व्यवस्थाको प्रतिकूल कार्य गर्न सकिन्छ भनी मान्यता प्रदान गर्ने हो भने सरकार वा मातहत निकाय वा पदाधिकारीको इच्छा र चाहनाले कानून माथि शासन गर्न पुग्दछ जो सर्वथा कानूनी शासनको सिद्धान्तको प्रतिकूल हुन जाने।

सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने र अन्य कारोबार गर्ने हक प्रदान गरी सो अनुरूप कानून बमोजिम आर्जित र सञ्चित सम्पत्तिको सुरक्षणको लागि क्षतिपूर्ति प्रदान गरी नागरिकको सम्पत्तिको हकको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने मौलिक हकको प्रावधान राखेको संविधान र सो अन्तर्गत निर्मित कानूनको असर, भावना र मर्मलाई आत्मसात गरी प्रतिपादन भएका सिद्धान्तलाई अनुशरण गर्नुपर्ने "। साथै उक्त रिट निवेदनमा "कानून बमोजिम जग्गा प्राप्त गरेर मात्र सीमा तोक्नु आवासको सुरक्षालाई प्रतिकूल असर

पर्ने गरी कार्य नगर्नु नगराउनु पुनर्वास र पुनस्थापनाको हक समेत संबोधन हुने गरी जग्गा प्राप्ति ऐन र नियमावलीको व्यवस्था अनुरूप मुआब्जा र क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्नु" भन्ने सरकारका नाममा निर्देशनात्मक आदेशसमेत जारी भएको पाइन्छ। उल्लिखित व्याख्या समेतका आधारबाट पनि मुआब्जा वा क्षतिपूर्ति नदिई निवेदकको जग्गामा पुनरावेदकहरूको अधिकार सिर्जना हुने अवस्था देखिंदैन। अर्थात् निवेदकलाई क्षतिपूर्ति वा मुआब्जा नदिई निजको जग्गामा नाला निर्माण गर्न र बाटो बिस्तार गर्न पाउने अवस्था देखिंदैन।

२४. तसर्थ: माथि उल्लिखित आधार, कारण, कानूनी व्यवस्था र यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतबाट प्रत्यर्थी(निवेदक)को निर्विवाद हकभोगको कि.नं.१४२ को जग्गामा निवेदक तैयब महमद मियाँलाई घर बनाउने कार्य गर्न रोकी पुनरावेदकहरूबाट नाला बाटो बनाउने आशंकाको विद्यमानता देखिएको अवस्थामा कानून बमोजिम बाहेक सो जग्गामा कुनै हस्तक्षेप नगर्नु नगराउनु भनी पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट भएको मिति २०७०।३।५मा भएको आदेश मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन। प्रस्तुत फैसला यस अदालतको विद्युतीय प्रणालीमा प्रविष्ट गरी दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत: राजकुमार आचार्य

कम्प्युटर अपरेटर: चन्दनकुमार मण्डल

इति संवत् २०७९, आषाढ १७ गते रोज ६ शुभम् ।